

Волинь філологічна:

текст і контекст

*Колись була пророчиця Кассандра, –
вона згоріла на пожежі в Трої,
слова її пророчі спопеліли,
і вітер їх розніс ген-ген по морю...
... Тепер нема нічого від Кассандри.
Царице, загадай мені роботу, –
я вмю все, окрім пророкування [9, 99].*

Вывод. В новом варианте мифологического сюжета о Кассандре писательнице удалось качественно усложнить характер героини путем переосмысления нравственно-психологических доминант образа и, приспособив на уровне подтекста основные аксиологические характеристики образа Кассандры к запросам эпохи-реципиента, раскрыть основные социально-философские противоречия современности.

Литература

1. Агеева В. П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : монографія / В. П. Агеева. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2001. – 264 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 424 с.
3. Білецький О. І. Від давнини до сучасності : зб. пр. з питань укр. л-ри : вибр. пр. : у 2 т. Т. 2 / О. І. Білецький. – К. : Держлітвидав, 1960. – С. 358–381.
4. Донцов Д. Поетка українського рiсорджiмента / Д. Донцов // Українське слово. – К. : [б. в.], 1994. – Кн. 1. – С. 169–176.
5. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine : Українка в конфлікті міфологій. – 2-ге вид., випр. / О. Забужко. – К. : Факт, 2007. – 640 с.
6. Нямец А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : монография. – Черновцы : Рута, 2007. – 520 с.
7. Петров В. Драматична поема Лесі Українки “Кассандра” / В. Петров // Вісн. АН УРСР. – 1991. – № 2. – С. 61–67.
8. Поліщук Я. Відлуння античного міфу загибелі (“Кассандра” Лесі Українки) // Слово і час. – 1999. – № 8. – С. 18–27.
9. Українка Леся. Зібр. тв. : в 12 т. Т. 4. – К. : Наук. думка, 1976. – 347 с.

УДК 801.73:2(082.22)

Тетяна Тарасюк

ЦИТАТА ЯК ПРИЙОМ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ (на матеріалі сучасного церковного послання)

У статті проаналізовано специфіку реалізації категорії інтертекстуальності, зокрема цитати, на матеріалі сучасного церковного послання. Установлено

© Тарасюк Т. М., 2009

стильові й індивідуально-авторські особливості графічного маркування, атрибуції, вибору прототексту, з'ясовано позиційні характеристики цитати в тексті послання, способи її введення в речення та функціональний статус.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекстуальний елемент, цитата, епіграф, послання, прототекст, текст-реципієнт, атрибуція.

Тарасюк Татяна. Цитата как прием интертекстуальности (на примере современного церковного послания). В статье рассматривается специфика реализации категории интертекстуальности, в частности цитаты, на материале современного церковного послания. Установлены стилистические и индивидуально-авторские особенности графического маркирования, атрибуции, выбора прототекста, выяснены позиционные характеристики цитаты в тексте послания, способы ее введения в предложение и функциональный статус.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекстуальный элемент, цитата, эпиграф, послание, прототекст, текст-реципиент, атрибуция.

Tarasiuk Tetyana. Citation as a Device of Intertextuality (on the Material of Modern Church Epistle). The article presents the analysis of realization specificity of the category of intertextuality, particularly citation, performed on the material of modern church epistle. In the article we determined stylistic and author's individual peculiarities of graphic marking, attribution and the choice of prototext; singled out positional characteristics of citation in the epistle text, ways of introduction of citation into the sentence and functional status of citation.

Key words: intertextuality, intertextual element, citation, epigraph, epistle, prototext, text-recipient, attribution.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зосередження уваги сучасних дослідників на явищі інтертекстуальності можна пояснити насамперед тим, що інтертекстуальність є характерною ознакою будь-якого тексту. Різні аспекти передачі інформації у вигляді чужого мовлення стають предметом вивчення і літературознавців, і мовознавців. Типологічні ознаки інтертекстуальних елементів досліджено здебільшого на матеріалі художнього, наукового та публіцистичного стилів.

Актуалізація вивчення конфесійного стилю зумовлює потребу комплексного вивчення конфесійного тексту на всіх рівнях його структурно-семантичної організації. А тому перспективним на сучасному етапі дослідження є всебічне вивчення категорії інтертекстуальності на основі творів конфесійного стилю. Дотепер явище інтертекстуальності було принагідно розглянуто лише на матеріалі англійської проповіді [22] та послань Андрія Шептицького [24]. Інші жанри залишалися поза увагою дослідників. А отже, визначення ролі й специфіки інтертекстуальних елементів у релігійних творах жанру послання зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Метою роботи є з'ясування особливостей функціонування інтертекстуальних елементів у жанрі послання. Матеріал нашого дослідження становлять сучасні церковні послання духовенства Української православної церкви Київського й Московського патріархатів, Української греко-католицької церкви й Української автокефальної церкви, опубліковані на сторінках сучасної конфесійної періодики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У своїй роботі ми послуговуємося визначенням інтертекстуальності як “екстралінгвальної ознаки дискурсу, текстуальним вираженням якої є репрезентація в тексті-реципієнті елемента (або елементів) тексту-донора (або прототексту), що реалізується шляхом використання інтертекстів” [23, 3]. До інтертекстів відносимо цитати, алюзії та ремінісценції. Зважаючи на обмеженість обсягу статті, увагу зосередимо лише на лінгвістичному аналізі цитат у сучасному церковному посланні.

Цитата в аналізованих релігійних текстах маркована графічно та композиційно. До графічних маркерів належать лапки, курсив, використання мови першоджерела, тобто тексту-реципієнта. Названі прийоми характерні для введення інтертекстуальних елементів у тексти послань.

Цитату в досліджуваних текстах виділено здебільшого за допомогою лапок, наприклад: “У ці радісні дні, коли весь християнський світ святкує народження у місті Давидовому Спасителя, Котрий є Христос Господь» (Лк. 2: 11), прийміть мої щирі та сердечні поздоровлення...” [20]. Менш продуктивним є цитування з використанням курсиву та лапок, наприклад: “*«Нема Його тут, бо Він воскрес»* (Мт. 28:6), – знов і знов повторює Церква слова світлосяйного ангела, що з’явився мирноносцям” [1, 27], або просто курсиву, наприклад: “... і нам треба молитись за тих, хто ворогує у сім’ї дітей Божих, так як молився Христос: *Господи, прости їм, не знають, що роблять* (Лк. 23: 34)” [4, 229].

У посланнях духовенства Московського патріархату частотним є маркування інтертексту за допомогою мови оригіналу, тобто старослов’янської мови, наприклад: “... разом з Ангелами проспіваето радісну пісню: «Воскресєніє Твоє, Христе Спасє, Ангели поют на небєсєх, и нас на земли сподоби чистым сердцем Тебе славити»” [4].

Композиційними прийомами введення цитат є вміщення їх у тексти в назви послань, в епіграфах та власне цитація.

Заголовок, як відомо, є першою ознакою тексту та його репрезентантом. Використання цитат у заголовку послань є факультативним і характерне лише для текстів архієпископа Харківського й Полтавського Ігоря та єпископа Коломийсько-Чернівецького Миколи. Архієпископ Ігор послуговується цитатами зі Святого Письма в назвах послань із нагоди ювілеїв (*“Блаженні миротворці...”* (до 30-річчя зняття анафем патріархом Афінагором і папою Павлом VI) [1, 67]; *“Через Тебе звершуються перемоги”* (до 60-річчя УПА) [1, 79]) чи визначних подій (*“Дорога, і правда, і життя”* (з нагоди приєднання Свято-Пантелеймонівської парафії м. Миколаєва до Харківсько-Полтавської єпархії) [1, 82]; *“Нехай дивляться очі твої уперед”* (до президентських виборів 2004 року) [1, 89]), єпископ Микола – одно-разово, цитуючи назву духовно-екологічної акції (*Пастирський лист “Про запровадження загальноєпархіяльної духовно-екологічної акції”*: *“Приберемо могили предків – очистимо наші душі”* [7]).

Епіграф має додаткове функціональне навантаження, задаючи односпрямовану орієнтацію щодо змісту подальшого тексту. Епіграфом у досліджуваних посланнях є здебільшого цитати із церковних піснеспівів та Біблії, почасти із творів святих отців церкви та Книги Псалмів.

Незважаючи на усталеність у написанні епіграфів до текстів послань, можемо простежити індивідуально-авторські уподобання в їх використанні. Наприклад, цей інтертекст частотний у посланнях митрополитів Володимира і Філарета, архієпископа Любомира, єпископів Михаїла, Симеона, Никодима. Митрополит Ніфонт та архієпископ Ігор загалом не послуговуються епіграфами, митрополит Мефодій використовує їх спорадично. Своєрідність послань митрополита Володимира виявляється в тому, що в епіграфах він цитує здебільшого церковні піснеспіви, натомість митрополит Філарет – Новий Завіт.

Щодо частотності вживання визначеної цитати в епіграфах, то тут також зафіксовано певні закономірності. Наприклад, цитати *“Я благовіщу вам радість велику, яка буде всім людям. (Лк. 2, 10)”* та *“Слава у вишніх Богу, і на землі мир, в людях благовоління. (Лк. 2, 14)”* використано в чотирьох посланнях кожному, епіграф *“Велика благодіє тайна: Бог явився у плоті. (1 Тим. 3, 16)”* – у трьох, а цитата із сьомої пісні Пасхального канону *“Смерті святкуємо умертвіння...”*

іншого, вічного життя початок...” була епіграфом у Пасхальних посланнях митрополита Філарета з 1969 по 1989 рік, тобто 22 рази.

Дослідження інтертекстуальних елементів у самих текстах послань дало змогу виділити типологічні та специфічні риси у введених цитатах.

Основним джерелом цитування в посланнях є Біблія, твори великих отців Церкви, церковні піснеспіви, рідше – молитви, колядки, художні твори, народна творчість (прислів'я). Вибір прототексту для цитування, очевидно, визначається індивідуально-авторськими уподобаннями. Наприклад, архієпископ Ігор, окрім цитат із релігійних текстів, використовує також цитати із творів Тараса Шевченка (цитує послання “І мертвим, і живим...”, коли говорить про “творення вільної національної держави” [5]), з українських колядок у Різдвяних посланнях [16; 17; 18], архієпископ Любомир цитує Конституцію в посланні на Страсний тиждень, ц якому пише: “У середовищі, в якому живемо ми, дуже часто йде мова про Бога, але багато людей живе так, ніби Його нема. Приклади такого способу життя бачимо і в нашій рідній Україні. Ми хизуємося, що наша Конституція починається словами: «Усвідомлюючи свою відповідальність перед Богом». Це справді прекрасні слова, але не в цьому підстава надії” [13]. У цитуванні творів отців Церкви простежується залежність вибору автора цитованої праці від належності духовної особи до певної конфесії. Так духовенство греко-католицької церкви надає перевагу цитуванню творів своїх подвижників – Андрея Шептицького, Йосифа Сліпого, Івана Павла II, сповідники православної церкви – Іоана Золотоустого, Григорія Богослова, представники автокефальної церкви – патріарха Мстислава.

Атрибуція цитати залежить від походження інтертексту. Якщо автор використовує цитату з Біблії, то покликання на джерело є традиційним для конфесійного стилю, тобто в дужках скорочено вказано автора твору (назва твору не має вербального вираження), номер глави та вірша, наприклад: (Мк. 16, 6), (2 Петр. 1, 4). Водночас можливі біблійні цитації без покликань. Коли автором цитованих рядків є один зі святих отців, то в цитаті, як правило, відсутня стандартна атрибуція, тобто автор, назва твору й сторінка процитованого.

Про те, кому з отців Церкви належить процитований вислів, здебільшого можемо довідатися із самого тексту, а не з покликань,

наприклад: *“Ми входимо у дні Великого посту зі словами піснеспіву «Покаяння отверзи ми двери, Жизнодавче», покаянними словами Великого канону преподобного Андрія Критського: «Помилуй мя, Боже, помилуй мя» і постовою молитвою преподобного Єфрема Сиріна: «Господи і Владико життя мого... даруй мені бачити мої гріхи й не осуджувати брата мого»”* [3]. Таке цитування супроводжується стилістично-нейтральними лексемами *говорить, каже, пише, запрошує, навчає, емоційно-забарвленими виголошує, вигукує, закликає, стилістично маркованими свідчить, проповідує, благовістить, потверджує* або передається за допомогою метатекстових формул як *висловлюється, за словами, звучать слова*. Малопродуктивною є атрибуція з покликанням на автора та твір, наприклад: *“(Святитель Іоан Златоуст. «Слово на Пасху»)”* [9]; *“(З Огласительного слова св. Іоана Золотоустого на Святу Пасху)”* [12]. Така форма паспортування цитати характерна для послань архієпископа греко-католицької церкви Ігоря (*“(св. І. Золотоустий, Беседа 4 на Мт, п. 7)”* [15]). Відсутність посилання на джерело цитати можна пояснити впевненістю автора в знанні адресатом тексту, що є для нього прецедентним.

Позиційно цитата в посланні закріплена за основною частиною тексту, хоча цілком можливе її вживання на початку (*“Всечесні отці! Дорогі брати і сестри! «Ось благовіщу вам радість велику, що станеться людям усім» (Лк. 2:10), – тими словами вперше об’явлено про прихід Спасителя. І, як зоря мудреців, так обіцянка великої радості привела простих трудівників від поля й отари до вифлеємських ясел, аби віддати поклін Месії”* [1, 42]) та в кінці послання (*“А для нас у радісному переживанні духовної віднови засяють відблиском слави Божого Провидіння повсякденні клопоти й турботи, виявляючи в скромному життєвому досвіді особистості відгомін старозавітного ритму творення світу: «І був вечір, і був ранок, день перший» (Бут. 1:5). Амінь.”* [6]).

Цитата у структурі тексту може бути наведена окремим реченням (*“Лише в любові пізнається Бог. «Кожен, хто любить, народжений від Бога і знає Бога. Хто не любить, той не пізнав Бога, тому що Бог є любов» (1 Ін. 4, 7–8)”* [21]) або бути його складовою частиною, тобто утворювати складнопідрядне речення (*“Воскресіння Христове воістину несе з собою неказанну духовну радість, бо «від смерті до жит-*

тя, і від землі на небо Христос Бог нас приведе». (Кан. Пасхи)” [11]), однорідні члени речення (“Свята Церква, продовжувачка справи Христової, в усі часи закликала і кликає людей до миру. Прислухайтесь до її богослужіння – воно завжди починається закликом до миру: «У мирі Господу помолимось», «ще і ще в мирі Господу помолимось», «за мир з неба...» і, нарешті, «з миром вийдемо» з храму Божого” [12]) або бути компонентом речення (“Цього дня, більше як дві тисячі років тому, звершилась «велика благочестя тайна, Бог явився у плоті» (1 Тим. 3, 16)” [19]).

У речення цитата здебільшого вводиться за допомогою прямої мови (“Святий апостол Павло говорить: «Якщо Христос не воскрес, то віра ваша марна» (1 Кор. 15, 17)” [10]) та невластивої прямої мови (“Священне Писання попереджає, що «буде час, коли здорового вчення приймати не будуть, але за своїми примхами будуть вибирати собі вчителів, які б лестили слуху і від істини відвернуть слух і навернуться до байок» (2 Тим. 4, 3)” [14]).

Обсяг зафіксованих цитат різноманітний. Вони можуть складатися і з кількох слів, і з кількох речень.

Для деяких авторів послань характерним є ведення розповіді за допомогою цитат, наприклад: “З великою радістю вітаю всіх Вас нашим українським Великоднім привітанням: «Христос воскрес!». З великою радістю, бо сьогодні «святкує весь видимий і невидимий світ, ангели і люди безустанно спільно радіють, прославляючи Того, хто з милосердя свого духом з’єднався з нами» (Воскресна стихира). «Цей день учинив Господь, радіймо й веселімся в ньому!» (Пс. 118:24), «Спаситель наш із гробу встав, царствує нам навіки. Чудо, чудо всіх чудес, істинно Христос воскрес!» (З воскресної пісні)” [2].

Висновок. Інтертекстуальність є однією з диференційних ознак релігійного тексту. Основним засобом презентації експліцитних маркованих форм інтертекстуальності в посланні є графічно маркована цитата, яку подано у формі заголовка, епіграфа та власне цитати. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу встановити певні закономірності формування та функціонування цитати, а також з’ясувати індивідуально-авторські особливості використання інтертекстуальності.

Література

1. Архієпископ Ігор Ісіченко. Дім мій – буде домом молитви / Архієпископ Ігор Ісіченко. – Х. ; Л. : [б. в.], 2006. – 431 с.

2. Архієрейське Великодне Послання 2007 р. Б. Владики Іриней [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.canonic.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=54&Itemid=22
3. Великопісне послання митрополита Володимира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://orthodoxy.org.ua/uk/slovo_pastirya/2009/03/02/22544.html
4. Митрополит Ніфонт. Проповіді / Митрополит Ніфонт. – К. : Горобець, 2008. – 268 с.
5. Пастирське послання архієпископа Ігоря з нагоди початку Великого посту 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uarc.org.ua/innews/2003Lent.htm>
6. Пастирське послання архієпископа Ігоря з нагоди початку Великого посту 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uarc.org.ua/innews/2006Lent.htm>
7. Пастирський лист “Про запровадження загальноспархіяльної духовно-екологічної акції: «Приберемо могили предків – очистимо наші душі»” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://diocese.ko.if.ua/official/15.html>
8. Пасхальне послання митрополита Володимира // Дзвони Волині. – 2004. – № 4. – С. 1.
9. Пасхальне послання митрополита Володимира // Дзвони Волині. – 2002. – № 5. – С. 1.
10. Пасхальне послання патріарха Філарета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiyany.obozrevatel.com/news/2007/4/6/29869.htm>
11. Пасхальні вітання єпископа Симеона // Волинь православна. – 2000. – № 5. – С. 1.
12. Патріарх Філарет. Послання. Промови. – Т. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=14&parent=3921>
13. Послання блаженнішого Любомира на Страсний тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ugcc.org.ua/ukr/documents/appeal/lent/>
14. Послання митрополита Ніфонта з нагоди 1020-ї річниці Хрещення Русі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.orthodox.lutsk.ua/official/p1020.html>
15. Різдвяне послання архієпископа Ігоря [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ugcc.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=555&Itemid=44
16. Різдвяне послання архієпископа Ігоря [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uarc.org.ua/innews/2005.htm>
17. Різдвяне послання архієпископа Ігоря [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uarc.org.ua/innews/2006.htm>
18. Різдвяне послання архієпископа Ігоря // Наша віра. – 2008. – № 1. – С. 1.
19. Різдвяне послання митрополита Ніфонта // Дзвони Волині. – 2006. – № 1. – С. 1.
20. Різдвяне послання митрополита Ніфонта // Дзвони Волині. – 2008. – № 1. – С. 1.

21. Різдвяне послання патріарха Філарета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaorthodox.org/article.php?pid=296&topic=16>
22. Рудік І. В. Англomовна проповідь як специфічний вид мовленнєвого акту : автореф. дис. ... канд. філол. наук / І. В. Рудік ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2005. – 22 с.
23. Рябініна О. К. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. К. Рябініна ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2008. – 18 с.
24. Смітюх Т. М. Ремінісценції як елемент індивідуального стилю Андрея Шептицького / Т. М. Смітюх // Вісн. Київ. ін-ту “Слов’янський університет”. – 2002. – Вип. 6. Філологія. – С. 132–137.

УДК 811.162.1

Ришард Токарський

СЕМАНТИЧНА КОНОТАЦІЯ І ВІДКРИТА ДЕФІНІЦІЯ ЗНАЧЕННЯ

Автор статті аналізує основні поняття теорії значеннєвої конотації, вивчає можливості її застосування та аналізу художнього тексту, досліджує явище мовної креативності з урахуванням конотації як елементу значення.

Ключові слова: лексична семантика, конотація, теорія значеннєвої конотації, мовна креативність.

Токарський Ришард. Семантическая конотация и открытая дефиниция значения. Автор статьи анализирует основные понятия теории значностной конотации, изучает возможности ее приложения при анализе художественного текста, исследует явление языковой креативности с учетом конотации как элемента значения.

Ключевые слова: лексическая семантика, конотация, теория значностной конотации, языковая креативность.

Tokarskiy Ryshard. Semantic Konotaciya and Opened Definition of Value. The author of the article analyses the basic concepts of theory of semantics connotation, studies possibility of its application at the analysis of artistic text, investigates the phenomenon of linguistic creativity taking into account connotation as element of semantics.

Key words: lexical semantics, connotation, the theory of semantics connotation, lingual creativity.